

روش اجتماع پژوهشی مبتنی بر P4C

در آموزش تفکر نقادانه

فاطمه ابراهیم پور^۱

۱ کاندیدای دکتری پرستاری، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی تهران

نویسنده‌ی مسئول: فاطمه ابراهیم پور

چکیده:

تفکر نقادانه یک مهارت تفکر بازتابی و منطقی است و فرایند تصمیم‌گیری و حل مسئله نقش مهمی در آن ایفا می‌کند. اجتماع پژوهشی برگرفته از برنامه فلسفه برای کودکان (P4C)، به عنوان یک روش آموزشی نوآورانه به تقویت مهارت‌های تفکر کردن می‌پردازد و موجبات یادگیری عمیق و معنا دار را فراهم می‌کند. بر اساس مطالعات شیوه آموزش اجتماع پژوهشی در برنامه درسی دانشجویان علوم پزشکی از قابلیت اجرایی و دستیابی به اهداف مختلف آموزشی از جمله تقویت تفکر نقادانه برخوردار است. این مقاله به معرفی روش اجتماع پژوهشی مبتنی بر برنامه P4C و نقش آن در تقویت مهارت تفکر نقادانه می‌پردازد.

واژه‌های کلیدی: اجتماع پژوهشی، تفکر نقادانه، آموزش

پژوهشی فراهم کننده بستری برای کسب تجربه‌های آموزشی است که با تقویت تفکر نقادانه می‌تواند تسهیل‌گر یادگیری بوده و با ایجاد یادگیری عمیق به دستیابی نتایج آموزشی کمک شایانی می‌کند (۶). اجتماع پژوهشی در واقع شکلی از آموزش است که یادگیری را به صورت یک فرایند گفت و گوی گروهی و دموکراتیک در نظر می‌گیرد و بر تفکر برای خویشتن و با دیگران تاکید دارد (۳). لیپمن کلاس درس را نوعی اجتماع پژوهشی می‌داند جایی که موضوعات درسی در یک حالت فلسفی و داستان‌های بحث انگیز ارائه می‌شود (۱). به عبارت دیگر، یکی از اهداف اجتماع پژوهشی، تقویت مهارت‌های استدلال، تحلیل و قدرت تشخیص در یادگیرندگان است و برای حصول آن، کلاس درس به روش تدریس اجتماع پژوهشی اداره می‌شود تا فراگیران در جریان یک یادگیری فعال بتوانند مهارت‌های فکری و ذهنی خود را ارتقا داده و به توانمندی‌های اجتماعی نائل گردند (۵).

لیپمن با به کارگیری شکل جدیدی از اجتماع پژوهشی، به فوایدی فراتر از گروه‌های قبلی دست یافت که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به بهبود و رشد تفکر انتقادی، خلاق و منسجم و ریز بینانه اشاره کرد. افرادی که در این دوره‌ها شرکت می‌کنند مهارت تفکر را فرا گرفته و قادر خواهند بود تا در صورت لزوم نسبت به موضوعات تغییر نگرش داشته باشند. لیپمن الگویی جدید و مبتنی بر تفکر در تعلیم و تربیت ارائه داد که مفاهیم محوری آن شامل خردمندی یا معقولیت (مربوط به ویژگی فردی) و دموکراسی (مربوط به ویژگی اجتماعی) است (۶).

ویژگی‌های اجتماع پژوهشی مبتنی بر p4c

از نظر لیپمن ویژگی‌های یک اجتماع پژوهشی شامل سوال کردن، دلیل آوردن، اتصال دادن، تفهیم کردن،

ایده مفهوم اجتماع پژوهشی یا همان حلقه کندوکاو^۱ ابتدا در آثار فیلسوف آمریکایی چارلز سندرس پیرس^۲ مطرح شد (۱). مفهوم اولیه آن به تشکیل اجتماعی از دانشمندان و یا پژوهشگران برای رسیدن به هدف مشترکی معطوف بود (۲). این مفهوم برای هر نوع پژوهشی چه علمی و چه غیر علمی به کار می‌رفت (۳).

به طور خاص متیو لیپمن^۳ در سال ۱۹۹۱ بر اهمیت اجتماع و جامعه در کسب سطوح بالای تفکر اشاره کرد. در ادامه لیپمن در برنامه آموزشی خاص خود با عنوان «فلسفه برای کودکان»^۴ از روش اجتماع پژوهشی در کلاس‌های درس دانش آموزان استفاده کرد (۱)، جایی که در آن دانش آموزان با احترام به حرف‌های یکدیگر گوش فرا می‌دهند، ایده‌های یکدیگر را کامل می‌کنند، یکدیگر را به چالش می‌کشند و به دنبال شناسایی فرضیات یکدیگر بودند (۳). اجتماع پژوهشی یک مدل گفتمان منحصر به فردی است که در مورد موضوعات مختلف، فرصت گفتمان و بحث مشترک به ارمغان می‌آورد (۴).

لیپمن اجتماع پژوهشی را به عنوان گروهی تعریف کرده است که در آن افرادی خلاق و محقق به دنبال یافتن راه حل‌های بدیع و نوآورانه برای مسائل و مشکلات گذشته هستند، زیرا در بسیاری از موارد چنین تصور می‌شد که به مسایل گذشته فقط با راه حل‌های قدیم می‌توان پاسخ داد و کمتر تفکر خلاقانه اتفاق می‌افتاد (۵).

نقش اجتماع پژوهشی p4c در تقویت تفکر

اجتماع پژوهشی، یک ابزار آموزشی ارزشمند است که از مزایای آن می‌توان به توسعه مهارت‌های تفکر و استدلال اشاره کرد (۲). از دیدگاه لیپمن اجتماع

³ Matthew Lipman

⁴ Philosophy for children

¹ Community of Inquiry

² Charles Sanders Peirce

در اجتماع پژوهشی فراگیران باید به شکل دایره وار بنشینند تا یکدیگر را ببینند. معلم نیز به عنوان یکی از اعضای اجتماع پژوهشی در بین فراگیران می- نشیند.

۲. تعیین و پذیرش قواعد تعامل

نخست افراد باید قواعد تعامل مشخص شده را بپذیرند نظیر گوش دادن دقیق به صحبت‌های یکدیگر، عدم قطع صحبت دیگران، فکر کردن قبل از صحبت و یا نحوه سوال کردن. برخی از این قواعد می‌تواند قبل از شروع بحث تعیین گردد و یا در خلال کلاس بر حسب مواردی که پیش می‌آید مشخص شود.

۳. ارایه محرکی برای ایجاد انگیزه

معلم می‌تواند داستان، شعر و یا تصویری را به عنوان محرک انتخاب کند. محرک نقطه آغاز بررسی و مباحثه اساسی و بیان پرسش‌هایی است که گروه تعیین می‌کند. محرک باید از هیجان و جذابیت کافی برای گروه برخوردار باشد. در صورت انتخاب داستان، معلم می‌تواند کل آن را بخواند، و یا هر فراگیر به نوبت بخشی از آن را می‌خواند. شکل‌های دیگر محرک می‌تواند ارایه یک پرسش کلیدی، مشاهده یک فیلم، انجام دادن یک آزمایش تجربی و مواردی از این قبیل باشد.

۳. تهیه فهرستی از پرسش‌ها

در این مرحله از اعضا خواسته می‌شود تا زمانی را به تفکر بپردازند. فرصت تفکر باید همیشه بعد از تجربه محرک ارایه شود تا به فراگیران فرصتی داده شود درباره آنچه به آنان عرضه شده و برایشان جالب، مبهم یا پیچیده بوده است فکر کنند. سپس از آن‌ها خواسته می‌شود تا در مورد آنچه فکر کرده‌اند سوال و یا مفهوم استخراج شده از آن را مطرح نمایند.

درگیر شدن و توسعه تکنیک‌های حل مسئله است (۷). گفتگو، فکر کردن و داستان سرایی از عناصر اصلی یادگیری به شیوه اجتماع پژوهشی لیپمن است. گفتگو با یکدیگر تنها راهی است که افراد می-توانند ایده‌های خود را به اشتراک بگذارند، ادعایی را مطرح کنند و درصدد ارایه شواهدی برای ادعای خود باشند. لیپمن روایت و داستان را به عنوان روشی برای ایجاد و خلق سوال و کشف مسئله می‌داند. در مدل اجتماع پژوهشی لیپمن، فکر کردن با یکدیگر و با صدای بلند اتفاق می‌افتد تا مهارت‌های تفکر و خود اصلاحی^۱ در افراد تقویت شود و قدرت بحث کردن^۲ با یکدیگر در جهت حل مسئله را پیدا کنند (۲). در کلاس درسی که در قالب اجتماع پژوهشی اجرا می-شود، موضوعات درسی به شکل داستان‌هایی با مضامین فکری و تامل برانگیز عرضه می‌شود و فراگیران با دنبال کردن رویه‌ها و توالی‌ها، پرسش‌های اساسی مطرح می‌کنند، به فرضیه سازی می‌پردازند و در نهایت فرضیه اصلی خود را ارائه می‌دهند. سایر فراگیران (اعضای اجتماع پژوهشی) این فرضیه‌ها را نقد می‌کنند و در نهایت فرضیه‌ای که از بوته آزمایش، یعنی نقد و بررسی اعضای اجتماع پژوهشی، استخراج می‌شود، دارای اعتبار خواهند بود و مبنای عمل قرار می‌گیرند (۳).

مراحل اجتماع پژوهشی مبتنی بر p4c

برای تشکیل اجتماع پژوهشی در کلاس درس الگوها و مدل‌های مختلفی از سوی صاحب نظران عرضه شده است که از لحاظ تعداد مراحل با یکدیگر متفاوت هستند، اما همه الگوها به دنبال اهداف یکسانی‌اند که در ادامه به مراحل آن اشاره می‌شود (۳).

۱. تنظیم و چیدمان کلاس

² Discuss

¹ Self-correction

سوال‌ها و مفاهیم به روی تابلو به همراه نام فرد ارایه دهنده آن نوشته می‌شود و به این ترتیب لیستی از سوالات و یا مفاهیم تهیه می‌گردد.

۴. انتخاب سوال و یا سوال‌هایی برای شروع بحث
در این مرحله می‌توان از روش رای گیری توسط فراگیران برای انتخاب سوال‌هایی برای شروع بحث استفاده کرد. بنابراین مواردی انتخاب می‌شود که بیشترین حمایت را از طرف اعضای اجتماع پژوهشی به دست می‌آورد.

۵. تسهیل بحث کلاسی

در این مرحله گفت و گو و بحث بین دانشجویان آغاز می‌شود. معلم به عنوان یک تسهیل‌گر، سایر اعضای گروه را به بیان دیدگاه‌های متفاوت و گاه مخالف تشویق می‌کند و گفتگوی بین اعضا را تسهیل می‌کند. مهم‌ترین مسئله برای معلم در این مرحله این است که تمرکز بر تفکر را در طی بحث حفظ نماید و اطمینان حاصل کند که اعضای گروه می‌توانند افکارشان را به همراه دلایل کافی بیان کنند.

۶. هدایت کردن بحث کلاسی

مرحله هدایت کردن بحث کلاس یکی از مراحل مهم در اجتماع پژوهشی است چرا که میزان موفقیت یا عدم موفقیت اجتماع پژوهشی در کلاس وابسته به آن است. کنترل نظم کلاس، هدایت بحث‌ها، فراهم کردن فرصت گفتگو و بحث برای تمامی دانشجویان، خلاصه کردن مباحث و جمع‌بندی مطالب از وظایف معلم در این مرحله است. سوالاتی که به هدایت بحث کمک می‌کند می‌تواند شامل این موارد باشد: آیا کسی پاسخ یا دلیل مخالفی دارد؟ آیا کسی مایل است برای کلاس توضیح دهد که چه گذشت؟ چه کسی مخالف این است که پاسخ ارائه شده توسط دانشجو، مربوط به سوال مطرح شده نبود؟ دلیل یا پیش فرض شما برای گفتن این مطلب چیست؟ آیا کسی می‌تواند یک مثال نقض ارایه کند؟

۷. بازنگری در فرایند بحث

یکی از پیامدهای تفکر فلسفی در اجتماع پژوهشی، خود اصلاحی است. در اجتماع پژوهشی هدف این این نیست که به اعضا عقیده یا فکری تحمیل شود. معلم در پایان بحث می‌تواند از فراگیران سوال کند که چه کسی دیدگاه‌اش نسبت به موضوع مورد بحث تغییر کرده و عقاید تازه‌ای پیدا کرده است؟ از این تجربه بحث در مورد موضوع مورد نظر چه آموخته‌اید؟

۴. ارزشیابی

آخرین مرحله از مراحل اجتماع پژوهشی، مرحله ارزشیابی است که در قالب ارزشیابی کیفی می‌تواند به دو صورت انجام شود:

(۱) ارزشیابی توسط معلم (من چه چیزی یاد دادم؟): اشاره به بازاندیشی معلم بر اجرای روش اجتماع پژوهشی دارد. به طور مثال، آیا بحث کلاسی منجر به نتایج آموزشی شد؟ آیا موضوع بحث برانگیز بود؟ آیا تدابیر لازم در حین اجرای بحث کلاس پیش‌بینی شده بود؟ آیا همه اعضا در بحث شرکت داشتند؟ آیا

انگیزه و علاقه فراگیران در کلاس برانگیخته شد؟

(۲) ارزشیابی توسط خود فراگیر (من چه چیزی آموختم؟): معلم با کمک روش خلاصه‌گویی یا پرسش‌گری به فراگیر در مورد مطالب آموخته شده بازخورد می‌دهد.

کاربرد اجتماع پژوهشی مبتنی بر p4c در آموزش تفکر نقادانه دانشجویان پرستاری

تفکر نقادانه قسمت مهمی از عملکرد پرستاران و دانشجویان پرستاری در محیط‌های بالینی است (۸). با توجه به اهمیت بهبود مراقبت از بیمار، در سال ۲۰۰۸ انجمن پرستاری کالج پرستاری آمریکا

(AACN)¹ اعلام کرد توانایی استدلال بالینی یکی از مهارت‌های ضروری است که باید دانشجویان پرستاری تا زمان فارغ تحصیلی آن را کسب کنند (۹). تفکر نقادانه یک فرایند استدلال کردن هدفمند و تعاملی و همچنین نقد و قضاوت در مورد آنچه که ما معتقدیم و انجام می‌دهیم است (۱۰). برخی معتقدند تفکر نقادانه در پرستاری، فرایند تفکر منطقی و بازتابی در مورد مسائل پرستاری است که راه حل واحدی ندارند و به روی آنچه که پرستاران باید باور داشته باشند متمرکز است (۱۰). در حرفه پرستاری، تفکر نقادانه به عنوان یک هدف آموزشی با ارزش در برخورد با چالش‌های علم و فناوری در قرن بیست و یکم و بعد از آن مطرح است (۱۱). از آن جایی که تقویت مهارت تفکر نقادانه منجر به ارایه مراقبت پرستاری موثر و ایمن می‌شود (۱۲)، امروزه برخورداری از تفکر نقادانه به یکی از صلاحیت‌های پرستاران برای کار در بالین تبدیل شده است. بنابراین آموزش "تفکر نقادانه" یک ضرورت آموزشی برای برنامه آموزش پرستاری است (۸). در نظام آموزش عالی، انتخاب روش تدریس در چگونگی فرایند تفکر در فراگیر نقش مهمی دارد. مطالعات علی‌رغم اینکه استراتژی‌های متفاوتی مانند روش‌های یادگیری مبتنی بر مسئله، نقشه مفهومی و جیگسا^۲ را در تقویت تفکر نقادانه در پرستاری موثر دانسته‌اند (۱۳)، اما توصیه به استفاده از روش‌های نوین آموزشی جهت افزایش توانمندی دانشجویان پرستاری در زمینه مهارت‌های تفکر نقادانه داشته‌اند (۱۴). اجتماع پژوهشی^۳ یا حلقه کندوکاو به روش p4c^۴ می‌تواند روشی نوین و موثر در این امر باشد.

مطالعات مختلفی به اثر بخشی اجتماع پژوهشی بر نتایج آموزشی از جمله خلاقیت، قضاوت اخلاقی و مهارت‌های استدلال در کودکان اشاره داشته‌اند (۱۵، ۱۷، ۱۶).

مزایای این روش محدود به کودکان نبوده و نتایج مطالعه عابدی و همکاران در سال ۱۳۹۷ نشان داد اجرای ۱۰ جلسه روش اجتماع پژوهشی به شیوه p4c باعث بهبود خلاقیت در دانشجویان پرستاری ترم اول شده است (۱). بنابراین ورود این روش آموزش در پرستاری با پیامد مثبتی همراه بوده است و از آن جایی که اجتماع پژوهشی به شیوه p4c از قابلیت آموزشی متنوعی برخوردار است می‌تواند به عنوان یک روش نوین در آموزش پرستاری با اهداف مختلف آموزشی از جمله تقویت تفکر نقادانه مورد توجه قرار گیرد. به طور مثال، می‌توان با طراحی یک سناریو بالینی با لحاظ کردن نکاتی مربوط به اصول مراقبت پرستاری، ایمنی بیمار، توجه مراقبین بیمار، کنترل عفونت، اصول دارو درمانی، حقوق بیمار، اخلاق حرفه‌ای، تعهد حرفه‌ای، تشخیص‌های پرستاری و غیره، یک تجربه یادگیری در قالب اجتماع پژوهشی برای دانشجویان پرستاری فراهم نمود تا علاوه بر یادگیری مطالب آموزشی بتوانند تفکر کنند، استدلال بیاورند و از همدیگر بیاموزند. به طور کلی، روش اجتماع پژوهشی در تمامی سطوح تحصیلی پرستاری قابل استفاده است. منتهی نیازمند معلمان خلاق و با انگیزه‌ای است که با توجه به اهداف آموزشی خود بتوانند فرصت‌های یادگیری متنوع و جذابی برای دانشجویان فراهم کنند.

³ Community of inquiry

⁴ Philosophy for children

¹ The American Association Of Colleges Of Nursing

² Jigsaw

students: The potential for strategic management simulations. *Journal of Nursing Education and Practice*, 2014; 4(9): 155-169.

10. Azizi-Fini I, Hajibaghery A, and Adib-Hajbaghery M. Critical Thinking Skills in Nursing Students: a Comparison between freshmen and Senior Students. *Nurs Midwifery Stud*. 2015; 4(1): e25721.

11. Moussa M, Aboshaiqah AE. Strategies to Foster Critical Thinking Skills in Nursing Education in Saudi Arabia. *American Research Journal of Nursing*. Volume 1, Issue1, 2015. 1-9.

12. Papathanasiou IV, Kleisiaris CF, Fradelos EC, Kakou K, Kourkouta L. Critical Thinking: The Development of an Essential Skill for Nursing Students. *Acta Inform Med*. 2014; 22(4):283-6.

۱۳. برزوئی فاطمه، حشمتی فر نرجس، محسن پور محدثه، محبی محبوبه. تفکر انتقادی و راهبردهای توسعه در آموزش پرستاری. فصلنامه کمیته تحقیقات دانشجویی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی سبزوار. ۱۳۹۳. ۱۳ (۲و۱). ۳۹-۴۸.

۱۴. رثوفی شهین، فرهادی علی، شیخیان علی. تأثیر آموزش به روش کارایی تیمی بر تفکر انتقادی، اعتماد به نفس و میزان یادگیری دانشجویان پرستاری. مجله مرکز مطالعات و توسعه آموزش علوم پزشکی یزد. ۱۳۹۳؛ ۹ (۲): ۲۳-۳۲.

15. Pourtaghi V, Hosseini A, Hejazi E. Effectiveness of Implementing Philosophy for Children Program on Students' Creativity. *Scientific Journal of Pure and Applied Sciences*. 2014; 3 (6). 375-380.

۱۶. رستمی کاوه، رحیمی ابراهیم، رستمی ویدا، هاشمی سپیده. بررسی تأثیر روش اجتماع پژوهشی در برنامه فلسفه برای کودکان بر خلاقیت کودکان. تفکر و کودک. ۱۳۹۱. ۳ (۲): ۴۷-۶۲.

۱۷. مرعشی سید منصور، صفایی مقدم مسعود، خزامی پروین. بررسی تأثیر اجرای برنامه آموزش فلسفه برای کودکان به روش اجتماع پژوهشی بر رشد قضاوت اخلاقی دانش آموزان پایه پنجم ابتدایی شهر اهواز. تفکر و کودک. ۱۳۸۹. ۱ (۱): ۸۳-۱۰۲.

1. Abadi FHD, Akbari A. Studying the Effect of Community of Inquiry in Philosophy for Children Program on Creativity Improvement among Nursing Students. *Int J Sci Stud* 2017; 5(4):494-500.

2. Richard Morehouse R. Developing Communities of Inquiry in the USA: Retrospect and Prospective. *Analytic Teaching and Philosophical Praxis*. 2014; 30(2): 21-31.

۳. مبانی و کارکردهای حلقه کندوکاو. مرعشی منصور، یحیی قاندى. انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۴، تهران، ۱۲۳ صفحه.

4. Lipman, Dewey, and the Community of Philosophical Inquiry David Kennedy. *E&C/Education & Culture* 2012; 28 (2): 36-53.

۵. پناهی زهرا، نقدعلی محسن. ارتباط اجتماع پژوهشی در برنامه فلسفه برای کودکان با روش های تدریس فعال و مشارکتی. تفکر و کودک، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. ۱۳۹۰. ۲: ۱۰۱-۱۲۶.

۶. مهرنوش هدایتی مهرنوش، قاندى یحیی، شفیع آبادی عبدالله. بررسی تأثیر اجرای برنامه به صورت اجتماع پژوهشی بر فلسفه برای کودکان بهبود روابط میان فردی در دانش آموزان مقطع ابتدایی شهر تهران از دیدگاه آموزگاران. فصلنامه اندیشه های تازه در علوم تربیتی. ۱۳۸۸. ۴ (۳): ۱۳۳-۱۵۷.

7. Garrison D, Anderson T, Archer W. Critical inquiry in a text-based environment: computer conferencing in higher education. *Internet Higher Educ* 2000; 2(2-3):87-105.

8. Zhang C, Fan H, Xia J, Guo H, Jiang X, Yan Y. The Effects of Reflective Training on the Disposition of Critical Thinking for Nursing Students in China: A Controlled Trial. *Asian Nurs Res (Korean Soc Nurs Sci)*. 2017; 11(3):194-200.

9. LaMartina K, Ward-Smith P. Developing critical thinking skills in undergraduate nursing